

*Новак В. М., магістр публічного адміністрування, аспірант
Національного університету цивільного захисту України м. Харків*

*Novak V. Master of Public Administration, PhD student at the National
University of Civil Defence of Ukraine*

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ В УМОВАХ РОЗВИТКУ МЕРЕЖЕВИХ КОМУНІКАЦІЙ

TRANSFORMATION OF SOCIAL CONSOLIDATION MECHANISMS IN THE CONTEXT OF NETWORK COMMUNICATIONS DEVELOPMENT

У статті досліджується трансформація механізмів соціальної консолідації в контексті розвитку мережових комунікацій та цифрових технологій. Проаналізовано амбівалентний характер мережових комунікацій, які одночасно створюють нові можливості для соціальної інтеграції через краудфандинг, краудсорсинг та колаборативну фільтрацію, і породжують специфічні ризики фрагментації суспільства. На основі концепцій М. Кастельса, М. Грановеттера та З. Баумана розкрито механізми функціонування соціальних зв'язків у просторі потоків, де слабкі зв'язки набувають особливого значення для формування горизонтальних мереж солідарності. Визначено, що масові самокомунікації створюють нову архітектуру соціальної взаємодії, яка трансформує традиційні форми консолідації суспільства. Обґрунтовано, що мережеві комунікації породжують феномен "нормальних аварій", які є системно зумовленими дисфункціями, що вимагають нових підходів до забезпечення стійкості соціальних зв'язків. Розглянуто специфіку соціальних рухів нового типу, які формуються на основі горизонтальних мережових структур та використовують цифрові платформи для координації колективних дій. Запропоновано концептуальне розуміння соціальної консолідації як динамічного процесу балансування між інтеграційним та дезінтеграційним потенціалом мережових комунікацій в умовах плинної сучасності.

Ключові слова: мережеві комунікації, соціальна консолідація, простір потоків, слабкі зв'язки, краудсорсинг, масові самокомунікації, плинна сучасність.

The article examines the transformation of social consolidation mechanisms in the context of network communications and digital technologies development. The ambivalent nature of network communications is analyzed, which simultaneously creates new opportunities for social integration through crowdfunding, crowdsourcing and collaborative filtering, and generates specific risks of society fragmentation. Based on the concepts of M. Castells, M. Granovetter and Z. Bauman, the mechanisms of

social ties functioning in the space of flows are revealed, where weak ties acquire special significance for the formation of horizontal solidarity networks. It is determined that mass self-communications create a new architecture of social interaction that transforms traditional forms of society consolidation. It is substantiated that network communications generate the phenomenon of "normal accidents", which are systemically determined dysfunctions requiring new approaches to ensuring the stability of social ties. The specificity of new type social movements formed on the basis of horizontal network structures and using digital platforms for collective action coordination is considered. A conceptual understanding of social consolidation as a dynamic process of balancing between the integration and disintegration potential of network communications in conditions of liquid modernity is proposed.

Keywords: network communications, social consolidation, space of flows, weak ties, crowdsourcing, mass self-communications, liquid modernity.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціальної консолідації в умовах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій привертає увагу широкого кола дослідників. Фундаментальний внесок у розуміння мережевого суспільства зробив М. Кастельс, який концептуалізував поняття простору потоків та проаналізував трансформацію комунікативної влади в епоху цифрових технологій. Його концепція масових самокомунікацій стала важливою теоретичною рамкою для аналізу нових форм соціальної взаємодії. Класичною для розуміння мережевих зв'язків залишається теорія слабких зв'язків М. Грановеттера, яка демонструє особливу роль периферійних контактів у поширенні інформації та формуванні соціального капіталу. Соціально-філософське осмислення трансформацій сучасного суспільства представлене у працях З. Баумана, який ввів поняття плинної сучасності для характеристики нестабільності та фрагментарності соціальних зв'язків.

В українському науковому дискурсі О. М. Холод аналізує трансформацію соціальних комунікацій під впливом цифрових технологій, Ю. Пічугіна розкриває специфіку мережевого суспільства, М. В. Сидоров досліджує роль Інтернету як соціального інституту. Н. І. Білан у своєму дисертаційному дослідженні проаналізувала процеси формування соціальної єдності в умовах трансформації українського суспільства. Комплексний аналіз проблем консолідації представлений у доповіді Національного інституту стратегічних досліджень. Однак залишається недостатньо вивченим питання амбівалентності мережевих комунікацій та їхнього подвійного впливу на механізми соціальної консолідації, що поєднує інтеграційний та дезінтеграційний потенціал.

Постановка проблеми. Розвиток цифрових технологій та мережевих комунікацій у першій половині XXI століття кардинально трансформували архітектуру соціальних зв'язків та механізми консолідації суспільства. Традиційні форми соціальної інтеграції, що базувалися на інституційних структурах,

спільній території та стабільних колективних ідентичностях, поступаються місцем новим моделям солідарності, які формуються у просторі потоків інформації, капіталу та образів. Ця трансформація має амбівалентний характер: з одного боку, мережеві комунікації відкривають безпрецедентні можливості для горизонтальної координації, краудсорсингу та формування транснаціональних спільнот за інтересами; з іншого боку, вони породжують нові форми соціальної фрагментації, ехо-камер та інформаційних бульбашок, які посилюють поляризацію суспільства.

Особливої актуальності проблема соціальної консолідації набуває в контексті тих викликів, з якими стикається українське суспільство на сучасному етапі свого розвитку. Як зазначається у доповіді Національного інституту стратегічних досліджень, консолідація українського суспільства є критично важливою для забезпечення національної безпеки, ефективного державного управління та успішної європейської інтеграції. Водночас процеси цифровізації та розвиток мережевих комунікацій створюють нові можливості та виклики для формування соціальної єдності, які потребують глибокого наукового осмислення.

Теоретичне розуміння цих процесів вимагає переосмислення класичних концепцій соціальної солідарності у світлі тих змін, які привносять мережеві технології. Феномен масових самокомунікацій радикально змінює баланс комунікативної влади у суспільстві, створюючи можливості для низових ініціатив та горизонтальних форм організації. Водночас ця нова комунікативна екосистема характеризується високим рівнем нестабільності, плинності та системних ризиків. Тому осмислення трансформації механізмів соціальної консолідації в умовах розвитку мережевих комунікацій становить важливе науково-практичне завдання, розв'язання якого має суттєве значення для розробки ефективних стратегій суспільного розвитку.

Мета статті полягає у виявленні та аналізі трансформації механізмів соціальної консолідації під впливом розвитку мережевих комунікацій. Завданням дослідження є концептуалізація амбівалентного характеру цього процесу, який одночасно створює нові можливості для соціальної інтеграції та породжує специфічні ризики фрагментації суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток мережевих комунікацій фундаментально змінює просторово-часову організацію соціального життя, створюючи новий тип соціального простору, організованого навколо обміну інформацією, капіталом, образами та символами у реальному часі. На відміну від традиційного простору місць, де соціальні зв'язки формуються на основі географічної близькості та спільного фізичного середовища, простір потоків характеризується логікою мережевих з'єднань, де значення мають не стільки відстані, скільки можливості встановлення та підтримання комунікативних зв'язків [6]. Ця трансформація просторової організації має безпосередній вплив на механізми соціальної консолідації, оскільки створює нові форми солідарності, які не обмежені територіальними межами та можуть швидко

формуватися навколо спільних інтересів, цінностей чи цілей. Соціальна інтеграція більше не прив'язана до конкретного фізичного місця, а реалізується через множинні та розподілені мережеві взаємодії, які формують нову архітектуру суспільних зв'язків.

Ключовою характеристикою цієї нової архітектури є зміна ролі та значення різних типів соціальних зв'язків у процесах консолідації. У традиційних соціальних структурах консолідація базувалася переважно на сильних зв'язках у межах щільних соціальних мереж, де інтенсивна та тривала взаємодія створювала міцну основу для солідарності. Однак у мережевому суспільстві слабкі зв'язки, які характеризуються низькою інтенсивністю взаємодії та емоційною дистанційованістю, набувають нової функціональної значущості [8]. Парадокс полягає у тому, що саме ці слабкі зв'язки виявляються ефективнішими для поширення нової інформації та створення мостів між різними соціальними групами. У цифровому середовищі підтримання таких зв'язків стає технічно простішим і менш ресурсозатратним, що створює основу для нових форм соціальної мобілізації та горизонтальної координації. Таким чином, мережеві комунікації не просто додають нові канали до існуючої системи соціальних зв'язків, а переструктурують саму логіку формування та функціонування соціальної солідарності.

Трансформація механізмів соціальної консолідації тісно пов'язана з появою масових самокомунікацій – нової форми комунікації, яка поєднує характеристики масової комунікації за потенційною аудиторією з можливістю індивідуального виробництва та розповсюдження повідомлень [7]. Ця гібридна форма комунікації радикально змінює баланс комунікативної влади у суспільстві, оскільки знижує бар'єри для входу у публічний дискурс та створює можливості для формування альтернативних порядків денних. Процеси формування колективних ідентичностей та мобілізації навколо спільних цілей більше не є прерогативою інституційних акторів – держави, політичних партій, традиційних медіа. Натомість з'являються горизонтальні мережі громадян, які самоорганізуються навколо конкретних проблем чи ініціатив, використовуючи цифрові платформи для координації своєї діяльності. Цей перехід від вертикальної до горизонтальної логіки організації колективної дії змінює саму природу соціальної консолідації, роблячи її більш динамічною, але водночас менш передбачуваною та стабільною.

Новітні механізми соціальної консолідації втілюються у практиках краудфандингу, краудсорсингу та колаборативної фільтрації, які демонструють принципово іншу логіку залучення та координації розподілених ресурсів. Краудфандинг показує здатність мережевих спільнот мобілізувати фінансові ресурси на основі добровільної участі та горизонтальної довіри, створюючи альтернативу традиційним інституційним механізмам фінансування. Краудсорсинг демонструє можливість колективного вирішення складних проблем шляхом агрегації розподіленої експертизи та креативності учасників мережі. Колаборативна фільтрація дозволяє виявляти спільні інтереси та

формувати спільноти на основі подібності смаків, поглядів чи переконань. Усі ці механізми об'єднує нова логіка соціальної кооперації, де консолідація відбувається не через примус чи ієрархічне підпорядкування, а через добровільну участь у спільних проектах, які резонують з індивідуальними інтересами та цінностями учасників. Така форма консолідації є більш гнучкою та інклюзивною, але водночас потребує постійного підтвердження та відтворення через активну участь індивідів.

Водночас амбівалентність мережевих комунікацій проявляється у їхній здатності одночасно інтегрувати та фрагментувати суспільство. Мережеві платформи знижують транзакційні витрати на встановлення контактів та координацію дій, що полегшує формування широких коаліцій навколо спільних цілей. Однак алгоритми персоналізації контенту та самоселекція користувачів можуть призводити до формування ехо-камер, де люди взаємодіють переважно з тими, хто поділяє їхні погляди [4]. Це посилює поляризацію та ускладнює діалог між різними соціальними групами. Технічна можливість з'єднання не гарантує формування соціальної єдності, оскільки люди можуть використовувати ці можливості для створення ізольованих комунікативних просторів, які підсилюють існуючі переконання та відгороджують від альтернативних точок зору. Таким чином, мережеві комунікації створюють парадоксальну ситуацію, де суспільство може бути одночасно гіперконектованим за кількістю зв'язків між індивідами і фрагментованим за якістю та глибиною цих зв'язків.

Феномен соціальних рухів нового типу особливо яскраво демонструє трансформацію механізмів соціальної консолідації у мережевому суспільстві. Ці рухи характеризуються децентралізованою організацією, відсутністю формального лідерства та спроможністю швидко мобілізувати значні ресурси для колективних дій [6]. Вони не мають традиційної ієрархічної структури з чіткими лініями підпорядкування, натомість функціонують як мережі автономних акторів, які координують свою діяльність через цифрові комунікаційні платформи. Така організаційна модель демонструє переваги у швидкості мобілізації та гнучкості адаптації до змінних обставин, дозволяючи залучати велику кількість учасників без необхідності створення складних організаційних структур. Водночас вона виявляє і недоліки, зокрема складність досягнення консенсусу щодо довгострокових цілей та стратегій, а також вразливість до фрагментації після досягнення короткострокових цілей чи зникнення безпосереднього приводу для мобілізації. Ця нестабільність та тимчасовість мережевих форм організації відображає більш загальну тенденцію трансформації соціальної консолідації від стабільних інституційних форм до плинних та ситуативних конфігурацій.

Плинність соціальних зв'язків у мережевому суспільстві має глибокі наслідки для розуміння самої природи соціальної консолідації [9]. Традиційні форми довгострокової солідарності, які базувалися на спільній приналежності до стабільних колективів, втрачають свою міцність у середовищі, де соціальні зв'язки характеризуються високим рівнем нестабільності, тимчасовості та

швидкої змінності. Натомість формуються тимчасові коаліції навколо конкретних проблем чи проектів, які можуть швидко виникати, досягати значного масштабу, але також швидко розпадатися після вичерпання свого імпульсу. Це не означає відсутності соціальної консолідації, але вимагає переосмислення її як динамічного процесу постійного балансування між інтеграційними та дезінтеграційними силами, а не як досягнення стабільного стану соціальної єдності. Консолідація у плинному суспільстві набуває характеру постійного процесу, який потребує активного відтворення через комунікацію та взаємодію, а не спирається на інерцію встановлених інституційних структур.

Механізми формування довіри у мережевому суспільстві також зазнають суттєвої трансформації. Якщо у традиційних спільнотах довіра формувалася на основі тривалої особистої взаємодії, спільного досвіду та інституційних гарантій, то у просторі потоків набувають значення нові механізми встановлення довіри [7]. Репутаційні системи, цифрові сліди активності, соціальні рекомендації та верифікація через мережеві зв'язки створюють розподілену та контекстуальну систему довіри, де люди можуть довіряти іншим у певних контекстах чи для певних типів взаємодії, не маючи при цьому повної довіри у традиційному розумінні. Ця контекстуальність довіри створює можливості для формування функціональних коаліцій навколо конкретних завдань, але ускладнює формування глибокої соціальної солідарності, яка б виходила за межі ситуативних інтересів. Довіра стає більш гранульованою та специфічною, що відповідає загальній логіці фрагментації та спеціалізації соціальних зв'язків у мережевому суспільстві.

Трансформація публічної сфери під впливом мережевих комунікацій має суттєвий вплив на механізми формування колективних ідентичностей та спільних цінностей, які є фундаментом соціальної консолідації. Традиційна публічна сфера, організована навколо масових медіа та інституційних форумів для публічної дискусії, характеризувалася певною структурованістю та відносно обмеженою кількістю голосів, які мали доступ до широкої аудиторії. Мережеві комунікації радикально демократизують доступ до публічної сфери, дозволяючи будь-якому актору стати виробником та розповсюджувачем повідомлень, які потенційно можуть досягти масової аудиторії [4]. Ця демократизація має амбівалентні наслідки, оскільки розширює можливості для різноманітних голосів бути почутими та для формування альтернативних дискурсів, але водночас призводить до фрагментації публічної сфери на множину окремих комунікативних просторів, які можуть мати обмежені перетини між собою.

У такій фрагментованій публічній сфері ускладнюється формування спільного розуміння проблем та консенсусу щодо шляхів їх вирішення, оскільки різні сегменти суспільства можуть існувати у паралельних інформаційних реальностях з різними наборами фактів, інтерпретацій та цінностей [3]. Мережеві комунікації не просто відображають існуючі соціальні поділи, а й активно їх конструюють через механізми алгоритмічної курації контенту та самоселекції

користувачів. Це створює специфічний виклик для соціальної консолідації, оскільки навіть за наявності технічних можливостей для комунікації між різними групами, психологічні та алгоритмічні бар'єри можуть перешкоджати продуктивному діалогу та взаєморозумінню. Публічна сфера перестає бути єдиним простором для колективного обговорення спільних проблем і перетворюється на архіпелаг ізольованих дискусійних майданчиків, кожен з яких може мати власну логіку та систему координат.

Важливим аспектом трансформації механізмів соціальної консолідації є феномен нормальних аварій у мережевих комунікаціях. Під нормальними аваріями розуміються системно зумовлені збої та дисфункції, які є неминучим наслідком складності та взаємопов'язаності мережевих систем. У контексті соціальної консолідації такі аварії проявляються у вигляді каскадних ефектів поширення дезінформації, вірусного розповсюдження панічних настроїв, раптових масових мобілізацій, які можуть бути зумовлені випадковими подіями чи маніпуляціями. Складність мережевих комунікаційних систем робить їх непередбачуваними у своїй динаміці, що створює специфічні виклики для управління процесами соціальної консолідації. Традиційні інституційні механізми контролю та координації виявляються недостатньо ефективними у просторі потоків, де інформація циркулює з великою швидкістю через множинні канали, а колективні дії можуть ініціюватися децентралізовано без участі формальних організацій. Це вимагає розробки нових підходів до забезпечення стійкості соціальних зв'язків, які б враховували мережеву природу сучасних комунікаційних систем.

Мережеве суспільство характеризується не просто новими технологіями комунікації, а фундаментально іншою організацією соціального простору та часу [6]. У просторі потоків значення мають не фізичні відстані, а позиції у мережі та доступ до ключових вузлів обміну інформацією. Це створює нову форму соціальної стратифікації, де поділ відбувається не стільки за традиційними лініями класу, етнічності чи географії, скільки за лініями доступу до мережевих ресурсів та здатності ефективно функціонувати у просторі потоків. Для соціальної консолідації це означає необхідність враховувати не лише традиційні форми нерівності, а й цифровий розрив, який може створювати нові бар'єри для інклюзивної інтеграції суспільства. Виключення з мережі або знаходження на її периферії означає обмежений доступ до інформації, ресурсів та можливостей для участі у колективних діях, що підриває можливості для соціальної мобільності та інтеграції [2].

Водночас мережеві комунікації створюють нові можливості для інклюзії груп, які традиційно були маргіналізовані у фізичному просторі, дозволяючи їм формувати власні спільноти, мобілізувати ресурси та артикулювати свої інтереси у публічній сфері. Ця подвійність мережевих комунікацій як механізму одночасно виключення та інклюзії є ключовою характеристикою їхнього впливу на соціальну консолідацію. Результат залежить не стільки від самих технологій,

скільки від соціальних практик їх використання, політик доступу до цифрових ресурсів та розвитку компетенцій, необхідних для ефективної участі у мережевому суспільстві. Консолідація в умовах цифрової нерівності потребує цілеспрямованих зусиль щодо забезпечення інклюзивного доступу до мережевих ресурсів та розвитку цифрової грамотності всіх сегментів населення [1].

Ефективна соціальна консолідація у мережевому суспільстві потребує балансу між різними формами соціальної інтеграції [5]. Необхідно поєднання як вертикальних інституційних механізмів, так і горизонтальних мережевих зв'язків, оскільки кожен з цих типів організації соціального життя має свої переваги та обмеження. Виклик полягає у тому, що мережеві структури та ієрархічні інститути функціонують за різною логікою, що може призводити до напруження та конфліктів. Мережеві структури характеризуються гнучкістю, швидкістю адаптації та здатністю до інновацій, але можуть бути нестабільними та схильними до фрагментації. Ієрархічні інститути забезпечують стабільність, передбачуваність та довгострокову перспективу, але можуть бути негнучкими та повільними у реагуванні на зміни. Синтез цих двох логік організації може створювати нові можливості для інклюзивної консолідації суспільства, яка поєднує переваги інституційної стабільності з гнучкістю та інноваційністю мережевих структур.

Таким чином, трансформація механізмів соціальної консолідації в умовах розвитку мережевих комунікацій має комплексний та амбівалентний характер. Мережеві комунікації створюють нові можливості для горизонтальної координації, залучення розподілених ресурсів та формування спільнот за інтересами, які не обмежені географічними кордонами. Водночас вони породжують ризики фрагментації публічної сфери, формування ехо-камер, посилення поляризації та нестабільності соціальних зв'язків. Соціальна консолідація у плинному мережевому суспільстві набуває характеру динамічного процесу постійного балансування між інтеграційними та дезінтеграційними силами, що вимагає нових підходів до формування та підтримання соціальної єдності, які враховують специфіку функціонування просторів потоків та логіку мережевих структур.

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що трансформація механізмів соціальної консолідації в умовах розвитку мережевих комунікацій має системний та амбівалентний характер. Перехід від традиційного простору місць до простору потоків змінює фундаментальні основи формування соціальних зв'язків, створюючи принципово нову архітектуру соціальної взаємодії, де консолідація реалізується через множинні та розподілені мережеві зв'язки. Встановлено, що у мережевому суспільстві слабкі зв'язки набувають особливої функціональної значущості для поширення інформації та створення мостів між різними соціальними групами. Поява масових самокомунікацій трансформує баланс комунікативної влади, створюючи можливості для горизонтальної

самоорганізації поза межами традиційних інституційних структур. Нові механізми консолідації, втілені у практиках краудфандингу, краудсорсингу та колаборативної фільтрації, демонструють принципово іншу логіку координації через добровільну участь, але є менш стабільними порівняно з традиційними формами соціальної інтеграції.

Обґрунтовано амбівалентний характер впливу мережевих комунікацій на процеси соціальної консолідації. Вони створюють можливості для горизонтальної координації колективних дій, але водночас алгоритмічна персоналізація контенту та самоселекція користувачів сприяють формуванню ехо-камер та фрагментації публічної сфери. Визначено, що у плинному мережевому суспільстві соціальна консолідація набуває характеру динамічного процесу постійного балансування між інтеграційними та дезінтеграційними силами, потребуючи активного відтворення через комунікацію та взаємодію. Доведено, що ефективна соціальна консолідація у мережевому суспільстві потребує балансу між вертикальними інституційними механізмами та горизонтальними мережевими зв'язками. Перспективи подальших розвідок пов'язані з необхідністю емпіричного дослідження конкретних механізмів функціонування мережевих спільнот, вивчення способів подолання фрагментації публічної сфери та аналізу політик цифрової інклюзії для подолання нових форм соціального виключення у мережевому суспільстві.

Список використаних джерел

1. Україна: шлях до консолідації суспільства : нац. доповідь / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. досл. ім. І.Ф. Кураса. Київ, 2018. 336 с.
2. Пічугіна Ю. Нова культура в концепції мережевого суспільства Мануеля Кастельса. Молодий вчений. 2019. № 1 (65). С. 17-19.
3. Сидоров М. В. Інтернет як засіб соціальної комунікації та соціального впливу. Політичний менеджмент. 2018. № 4. С. 120-130.
4. Холод О. М. Соціальні комунікації: теорія і практика. Київ : МЦД СК «Комтека», 2015. 314 с.
5. Білан Н. І. Соціальні комунікації в інформаційному суспільстві: теорія, еволюція, моделі та прикладні аспекти : дис. ... д-ра соц. наук : 27.00.01. Київ, 2016. 427 с.
6. Castells M. The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. I. 2nd ed. Oxford : Wiley-Blackwell, 2010. 597 p.
7. Castells M. Communication Power. Oxford : Oxford University Press, 2009. 571 p.
8. Granovetter M. S. The Strength of Weak Ties. American Journal of Sociology. 1973. Vol. 78. No. 6. P. 1360-1380.
9. Bauman Z. Liquid Modernity. Cambridge : Polity Press, 2000. 228 p.

References

1. Ukraina: shliakh do konsolidatsii suspilstva : nats. dopovid [Ukraine: the path to society consolidation: national report] (2018). NAN Ukrainy, In-t politych. i etnonats. dosl. im. I.F. Kurasa. Kyiv, 336 p. [in Ukrainian].
2. Pichuhina Yu. (2019). Nova kultura v kontseptsii merezhevoho suspilstva Manuela Kastelsa [New culture in Manuel Castells' concept of network society]. *Molodyi vchenyi*, no. 1 (65), pp. 17-19. [in Ukrainian].
3. Sydorov M. V. (2018). Internet yak zasib sotsialnoi komunikatsii ta sotsialnoho vplyvu [Internet as a means of social communication and social influence]. *Politychnyi menedzhment*, no. 4, pp. 120-130. [in Ukrainian].
4. Kholod O. M. (2015). Sotsialni komunikatsii: teoriia i praktyka [Social communications: theory and practice]. Kyiv: MTsD SK "Komteka", 314 p. [in Ukrainian].
5. Bilan N. I. (2016). Sotsialni komunikatsii v informatsiinomu suspilstvi: teoriia, evoliutsiia, modeli ta prykladni aspekty [Social communications in information society: theory, evolution, models and applied aspects]: dys. ... d-ra sots. nauk : 27.00.01. Kyiv, 427 p. [in Ukrainian].
6. Castells M. (2010). *The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. I.* 2nd ed. Oxford: Wiley-Blackwell, 597 p.
7. Castells M. (2009). *Communication Power.* Oxford: Oxford University Press, 571 p.
8. Granovetter M. S. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, vol. 78, no. 6, pp. 1360-1380.
9. Bauman Z. (2000). *Liquid Modidity.* Cambridge: Polity Press, 228 p.